ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

ЮР'ЄВ Микола Олександрович - аспірант Донецького державного університету внутрішніх справ

УДК 343.98
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2024.2.62

У статті досліджено систему обставин, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних проваджень щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами. Обґрунтовано, що специфіка зазначених кримінальних правопорушень визначається їх підвищеною суспільною небезпечністю, транскордонним характером, конспіративністю, стійкістю злочинних формувань, розподілом функцій між їх учасниками та використанням сучасних способів приховування незаконної діяльності. Визначено, що встановлення факту незаконного переміщення наркотичних засобів через митний кордон України не забезпечує повного з'ясування обставин кримінального правопорушення. Доведено необхідність комплексного встановлення події кримінального правопорушення, предмета контрабанди, його виду, кількості та властивостей, способу незаконного переміщення, маршруту транспортування, місця походження та кінцевого призначення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів.

Особливу увагу приділено обставинам, які характеризують організований характер злочинної діяльності. Запропоновано виокремлювати відомості про склад організованої групи, її структуру, стійкість, ієрархію, розподіл ролей, способи комунікації та конспірації, а також конкретний внесок кожного учасника у підготовку, організацію та вчинення кримінального правопорушення. Досліджено значення встановлення фінансових аспектів злочинної діяльності, зокрема джерел її фінансування, способів розподілу та переміщення незаконно отриманих коштів, а також можливих фактів легалізації злочинних доходів. Окремо акцентовано увагу на необхідності встановлення корупційних зв'язків та участі посадових осіб у забезпеченні незаконного переміщення наркотиків через митний кордон.

Обґрунтовано доцільність дослідження цифрових слідів кримінальної діяльності, зокрема електронного листування, інформації з мобільних пристроїв, месенджерів, банківських та інших цифрових даних. Визначено значення встановлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також його наслідків. Зроблено висновок, що ефективне розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами, потребує системного підходу до встановлення взаємопов'язаного комплексу обставин, що характеризують подію, механізм, учасників, організаційну структуру, мотиви, фінансове забезпечення та транскордонні зв'язки злочинної діяльності.

Ключові слова: контрабанда наркотичних засобів; психотропні речовини; аналоги наркотичних засобів; прекурсори; організована група; організована злочинність; кримінальне провадження; розслідування; обставини, що підлягають встановленню; незаконне переміщення через митний кордон; міжнародне співробітництво.

Постановка проблеми

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів належить до найбільш небезпечних проявів організованої злочинності, оскільки посягає не лише на встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон, а й створює реальні загрози громадському здоров'ю, громадській безпеці та нормальному функціонуванню державних інституцій. Особливої небезпеки набувають випадки, коли зазначені кримінальні правопорушення вчиняються організованими групами, діяльність яких має стійкий, системний і транскордонний характер. Сучасні організовані злочинні формування, що спеціалізуються на незаконному обігу наркотичних засобів, характеризуються складною внутрішньою структурою, розподілом функціональних обов'язків між учасниками, використанням конспіративних способів комунікації, залученням значних фінансових ресурсів та налагодженням міжнародних зв'язків [1, с. 188-189]. Незаконне переміщення наркотичних засобів через митний кордон нерідко є лише окремою ланкою масштабної злочинної діяльності, яка включає придбання або виготовлення наркотичних речовин, їх пакування, зберігання, транспортування, переміщення через декілька держав, збут та легалізацію отриманих доходів.

За таких обставин встановлення лише факту виявлення та вилучення наркотичних засобів не забезпечує повноти кримінального провадження. Перед органами досудового розслідування постає складне завдання щодо встановлення всього механізму кримінального правопорушення, джерела походження заборонених речовин, маршруту їх переміщення, способів приховування, організаторів і виконавців, ролі кожного учасника, фінансових потоків та зв'язків злочинної групи з іншими особами й організаціями. Актуальність дослідження зумовлена також необхідністю належного розмежування ролей учасників організованої групи. Практика розслідування свідчить, що безпосередній перевізник або особа, яка переміщує наркотичний засіб через митний кордон, далеко не завжди є організатором злочинної діяльності. За ним можуть стояти особи, які здійснюють фінансування, забезпечують придбання наркотичних засобів, формують маршрути їх переміщення, координують діяльність виконавців або забезпечують функціонування міжнародних каналів постачання. Тому встановлення конкретної ролі кожного учасника має істотне значення для правильної кримінально-правової оцінки його дій [2, с. 16].

Окремої уваги потребує використання організованими групами сучасних інформаційних і цифрових технологій. Комунікація між учасниками злочинної діяльності може здійснюватися через захищені месенджери, соціальні мережі, електронну пошту та інші цифрові засоби. Одночасно використовуються електронні платежі, банківські рахунки, цифрові активи та інші інструменти приховування фінансових операцій. Це зумовлює необхідність розширення переліку обставин, які підлягають встановленню, за рахунок відомостей про цифрові сліди, електронну комунікацію та фінансове забезпечення злочинної діяльності.

Проблема ускладнюється і транскордонним характером таких кримінальних правопорушень. Частина доказової інформації може знаходитися за межами України, а окремі учасники злочинної діяльності – перебувати на території іноземних держав. У зв'язку з цим виникає потреба в ефективному використанні механізмів міжнародного співробітництва, своєчасному отриманні інформації від компетентних органів інших держав та забезпеченні допустимості отриманих доказів у національному кримінальному провадженні [3, с. 38].

Отже, актуальною науковою та практичною проблемою є формування цілісної системи обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми

Проблематика обставин, що підлягають встановленню під час досудового розсліду-

вання, механізму кримінального правопорушення та особливостей розслідування правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів досліджувалася у працях С. В. Албули, О. В. Бауліна, К. Л. Бугайчука, І. В. Гори, С. М. Зав'ялова, О. В. Клименко, В. А. Мітякіна, О. С. Павленко, Є. В. Полякова, Н. С. Прібиткова, О. О. Савченко, В. Г. Севрук, В. В. Соловей, В. А. Тимошенко, Т. Г. Щурат та інших учених.

Водночас значна частина наукових досліджень зосереджена або на загальних положеннях розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів без достатньої конкретизації особливостей контрабанди, вчиненої організованими групами, що потребує окремого криміналістичного аналізу.

Мета статті є визначення та систематизація основних обставин, що підлягають встановленню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами, а також визначення їх значення для організації, планування та забезпечення ефективності розслідування.

Виклад основного матеріалу

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненою організованими групами, характеризується підвищеною складністю та значним обсягом обставин, що підлягають встановленню. Це зумовлено передусім конспіративністю діяльності організованих злочинних формувань, розподілом ролей між їх учасниками, використанням транскордонних каналів переміщення заборонених речовин, залученням корумпованих зв'язків, сучасних засобів комунікації та різноманітних способів приховування слідів кримінальної діяльності [4, с. 63].

Першочергово необхідно встановити подію кримінального правопорушення, тобто з'ясувати, чи мало місце незаконне переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. При цьому встановленню підлягають конкретний спосіб переміщення, час, місце, напрямок руху, маршрут, вид транспорту, характер приховування предмета контрабанди, спосіб його пакування та маскування, а також обставини виявлення відповідних речовин. Важливо встановити, чи переміщувалися вони поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, а також які саме дії вчинялися для забезпечення їх безперешкодного переміщення [5, с. 68].

Окрему групу становлять обставини, що характеризують предмет кримінального правопорушення. Необхідно достовірно встановити, яка саме речовина була предметом незаконного переміщення, її назву, властивості, походження, кількість, масу, форму, спосіб виготовлення та пакування. Для цього важливе значення має залучення спеціальних знань і проведення відповідних експертних досліджень. Висновок експерта повинен забезпечити можливість визначити належність вилученої речовини до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також установити її кількісні та якісні характеристики.

Важливим напрямом розслідування є встановлення способу вчинення кримінального правопорушення. Організовані групи використовують різноманітні способи приховування наркотичних засобів під час їх переміщення через державний та митний кордон. Заборонені речовини можуть приховуватися серед законних товарів, у конструктивних порожнинах транспортних засобів, багажі, поштових відправленнях, контейнерах, предметах побутового призначення тощо [6, с. 13]. У зв'язку з цим під час розслідування необхідно встановити не лише безпосередній спосіб приховування, а й механізм його підготовки, осіб, які розробляли відповідний спосіб, виготовляли схованки, здійснювали пакування та забезпечували транспортування.

Особливе значення має встановлення маршруту незаконного переміщення наркотичних засобів. Необхідно визначити державу походження речовин, держави транзиту, конкретні пункти перетину кордону, місце їх завантаження, перевантаження та

кінцевого призначення. Встановлення повного маршруту дозволяє виявити інших учасників злочинної діяльності, встановити міжнародні зв'язки організованої групи та визначити необхідність проведення процесуальних дій за межами України [7, с. 34].

Наступним важливим блоком є встановлення кола осіб, причетних до кримінального правопорушення. У кримінальних провадженнях щодо організованої контрабанди необхідно встановити не лише безпосереднього виконавця незаконного переміщення наркотичних засобів, а всіх учасників злочинної діяльності. Зокрема, підлягають встановленню організатори, керівники та координатори діяльності групи, особи, які здійснювали пошук наркотичних засобів, їх придбання, виготовлення, пакування, зберігання, транспортування, фінансування та збут, а також особи, які забезпечували приховання злочинної діяльності або сприяли проходженню митного контролю.

При цьому необхідно з'ясувати роль і функції кожного учасника організованої групи, характер його взаємозв'язків з іншими учасниками, час вступу до групи, тривалість участі у злочинній діяльності та конкретний внесок у реалізацію злочинного плану [8, с. 401]. Такий підхід має принципове значення для правильної кримінально-правової оцінки дій кожного учасника та визначення ступеня його відповідальності.

Не менш важливим є встановлення факту існування організованої групи та особливостей її функціонування. Необхідно встановити кількісний і персональний склад групи, наявність попередньої організації та стійкості, розподіл функцій між учасниками, ієрархію, способи комунікації, правила конспірації, джерела фінансування та механізми прийняття рішень. Особливо важливо встановити, чи мала група стабільний характер, чи створювалася для систематичного вчинення кримінальних правопорушень, чи існували постійні канали придбання та переміщення наркотичних засобів [9, с. 188].

Під час розслідування також необхідно встановити мету та мотиви діяльності організованої групи. У більшості випадків такою метою є отримання матеріальної вигоди від незаконного обігу наркотичних засобів. Водночас необхідно дослідити джерела фінансування діяльності групи, механізми розподілу прибутку між її учасниками, способи передачі коштів та використання отриманих доходів. Окрему групу становлять обставини, пов'язані з фінансовим забезпеченням злочинної діяльності. Слід встановити джерела походження коштів, використаних для придбання наркотичних засобів, оплати їх транспортування, оренди приміщень, придбання транспортних засобів, засобів зв'язку та інших ресурсів. Одночасно необхідно перевіряти можливі факти легалізації доходів, одержаних унаслідок незаконного обігу наркотичних засобів [10, с. 18].

Важливе місце посідає встановлення корупційних зв'язків організованої групи. Злочинна діяльність, пов'язана з транскордонною контрабандою наркотиків, може передбачати залучення посадових осіб митних, прикордонних, правоохоронних та інших державних органів. Тому необхідно перевіряти факти передачі неправомірної вигоди, сприяння незаконному перетину кордону, неналежного здійснення митного контролю або іншого сприяння злочинній діяльності. Підлягають встановленню також обставини, що характеризують суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. Необхідно довести, що особа усвідомлювала характер предмета, який переміщувався через митний кордон, розуміла незаконність своїх дій та бажала здійснити відповідне переміщення. У випадку організованої групи важливим є встановлення обізнаності кожного учасника щодо загального злочинного плану та його умисного виконання конкретної ролі [11, с. 172].

Особливу увагу необхідно приділяти слідам кримінального правопорушення та джерелам доказової інформації. Такими джерелами можуть бути вилучені наркотичні засоби, документи, транспортні засоби, засоби пакування, електронні пристрої, мобільні телефони, банківські документи, записи, листування, дані з камер відеоспостереження, відомості митного та прикордонного контролю, результати негласних слідчих (розшукових) дій, показання свідків та інших учасників кримінального провадження. У сучасних умовах особливого

значення набуває встановлення цифрових слідів злочинної діяльності. Організовані групи активно використовують месенджери, соціальні мережі, електронну пошту, анонімні засоби зв'язку, віртуальні номери та інші цифрові інструменти. Тому під час розслідування необхідно встановлювати зміст електронної комунікації між учасниками, способи передачі інформації про маршрути та місця отримання наркотичних засобів, порядок координації дій, а також дані про фінансові операції [12, с. 659-660].

Необхідно також встановити обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. До них можуть належати недоліки митного та прикордонного контролю, використання підроблених документів, недостатній рівень взаємодії між правоохоронними органами, корупційні прояви, недоліки контролю за міжнародними поштовими та транспортними перевезеннями, використання прогалин у функціонуванні інформаційних систем тощо. Встановлення таких обставин має не лише доказове, а й профілактичне значення.

Окремим напрямом є встановлення шкоди та інших наслідків кримінального правопорушення [13, с. 201]. З огляду на специфіку наркозлочинності, поряд із безпосередніми матеріальними наслідками необхідно враховувати потенційну суспільну небезпеку поширення наркотичних засобів, втягнення нових осіб у незаконний обіг наркотиків, фінансування інших видів організованої злочинності та можливий зв'язок із корупційними чи іншими кримінальними правопорушеннями.

Таким чином, систему обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами, доцільно структурувати за такими основними блоками: 1) обставини події кримінального правопорушення; 2) характеристика предмета контрабанди; 3) спосіб, час, місце та механізм незаконного переміщення; 4) маршрут транспортування; 5) особа безпосереднього виконавця; 6) склад, структура та організація злочинної групи; 7) роль кожного її учасника; 8) мотив і мета злочинної діяльності; 9) джерела фінансування та фінансові операції; 10) корупційні та міжнародні зв'язки; 11) цифрові та інші сліди кримінальної діяльності; 12) обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; 13) наслідки кримінального правопорушення; 14) обставини, що впливають на кримінально-правову оцінку діяння та відповідальність кожного учасника [14, с. 31].

Отже, встановлення зазначених обставин повинно здійснюватися не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Саме комплексне дослідження події контрабанди, предмета незаконного переміщення, способу її вчинення, структури організованої групи, ролі кожного учасника, фінансових та міжнародних зв'язків дає можливість забезпечити повне, всебічне й об'єктивне розслідування кримінального правопорушення для прийняття законного і обґрунтованого процесуального рішення.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що розслідування кримінальних правопорушень щодо контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами, потребує комплексного підходу до визначення та встановлення обставин, які мають доказове значення. Специфіка таких кримінальних правопорушень зумовлена їх транскордонним характером, високим рівнем конспірації, стійкістю злочинних формувань, розподілом ролей між учасниками та використанням сучасних технологій для організації й приховування злочинної діяльності.

Встановлено, що обставини, які підлягають з'ясуванню, доцільно об'єднати у декілька взаємопов'язаних блоків: обставини події кримінального правопорушення; характеристика предмета контрабанди; спосіб, час, місце та маршрут незаконного переміщення; відомості про учасників організованої групи; її структуру та розподіл функцій; мотив і мету злочинної діяльності; джерела її фінансування; корупційні та міжнародні зв'язки; цифрові сліди; наслідки кримінального правопорушення та обстави-

ни, що сприяли його вчиненню. Особливого значення набуває встановлення організованого характеру злочинної діяльності. Для цього необхідно з'ясувати склад групи, її стійкість, наявність попередньої організації, ієрархії та розподілу ролей, а також конкретний внесок кожного учасника у підготовку і вчинення кримінального правопорушення. Саме встановлення ролі організатора, координатора, постачальника, перевізника та інших учасників дозволяє забезпечити належну кримінально-правову оцінку їхніх дій.

Важливим напрямом є дослідження фінансової складової злочинної діяльності. Встановлення джерел фінансування, руху коштів, способів розподілу прибутку, придбання майна та можливого відмивання доходів дозволяє виявити не лише безпосередніх виконавців, а й організаторів та інших осіб, які забезпечують функціонування злочинної мережі. Отже, ефективність розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, учиненої організованими групами, залежить від повноти встановлення всієї сукупності обставин кримінального правопорушення. Перспективними напрямами подальших досліджень є вдосконалення криміналістичних рекомендацій щодо встановлення зазначених обставин, використання цифрових доказів, проведення фінансових розслідувань та розвитку міжнародного співробітництва у протидії транснаціональній наркозлочинності.

Література

1. Мітякін В. А. Сутність та зміст криміналістичної характеристики незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за допомогою мережі Інтернет. *Юридична наука*. 2019. № 11, т. 2. С. 187–191.

2. Албул С. В., Поляков Є. В., Щурат Т. Г. Протидія безконтактному способу розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів за допомогою мережі Інтернет : метод. реком. Одеса : ОДУВС, 2018. 21 с.

3. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин із використанням сучасних телекомунікаційних та інших технологій : метод. реком. / О. О. Юхно, Т. П. Матюшкова, В. А. Коршенко, Ю. В. Гнусов та ін. ; за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 56 с.

4. Клименко О. В. Предмет злочинного посягання у кримінальних провадженнях щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок ухилення від сплати податків. *Правові новели*. 2022. № 16 (315). С. 61–68.

5. Бугайчук К. Л., Савченко О. О., Прібиткова Н. О. Особливості досудового розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (в умовах нового Кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства) : наук.-метод. рек. Харків : ХНУВС, 2015. 100 с.

6. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: окремі проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.

7. Гора І. В. Поняття способу вчинення злочину та його визначення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9. С. 32–35.

8. Соловей В. В. Організована злочинність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як об'єкт кримінологічного дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 4. С. 400–404.

9. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія. Київ, 2006. 455 с.

10. Криміналістичні дослідження наркотичних засобів : метод. реком. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. О. Давидова. Київ, 2010. 43 с.

11. Наркологія : навч. посіб. / Б. В. Западнюк, О. О. Несен, Н. В. Галан та ін. ; за ред. О. М. Джужі. Київ : КНТ, 2012. 328 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид.,

переробл. та допов. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

13. Севрук В. Г., Павленко О. С. Заходи протидії транснаціональному наркобізнесу, що вчиняється представниками окремих етнічних груп. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2015. № 2 (10). С. 193–205.

14. Баулін О. В. Обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування терористичного акту. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 28–38.

ENVIRONMENT TO PROMOTE THE ESTABLISHMENT IN CRIMINAL INDUSTRIES IN THE SMUGGLING OF DRUG DRUGS, PSYCHOTROPIC DRUGS, AND THEIR ANALOGUES AND PRECURSORS, SO TO BE INTRODUCED BY ORGANIZED GROUPS

The article has identified a system of conditions that support the ongoing investigation of criminal activities related to the smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, perpetrated by organized groups. It is established that the specificity of significant criminal offenses is determined by their advanced suspenselessness, cross-border nature, conservatism, persistence of malignant formations, division of function between their participants and the current methods of engaging in illegal activities. It is determined that the establishment of the fact of illegal movement of narcotic drugs through the military cordon of Ukraine does not ensure a permanent connection with the situation of criminal offenses. The need for a comprehensive establishment of the criminal offense, the subject of smuggling, its type, the number of authorities, the method of illegal movement, the route of transportation, the location and final purpose of narcotic substances, psychotropic substances, Their analogues and precursors.

Particular respect is given to the circumstances that characterize the organization's nature of malicious activity. It is recommended to provide information about the warehouse of an organized group, its structure, stability, hierarchy, division of roles, methods of communication and secrecy, as well as specific contributions of each participant to the preparation, organization and commission of criminal offenses. The significance of establishing the financial aspects of malicious activities, the extent of their financing, the methods of distribution and transfer of illegally seized assets, as well as the possible facts of legalization of criminal activities have been explored. income There is a strong emphasis on the need to identify corruption links and the participation of local officials in ensuring the illegal movement of drugs across the border cordon.

The completeness of the investigation of digital traces of criminal activity, the surveillance of electronic browsing, information from mobile devices, instant messengers, banking and other digital data has been established. tributes The importance of establishing the conditions that hid the crime of crime, as well as its heirs, was identified. It has been established that effective investigation of the smuggling of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors, carried out by organized groups, will require a systematic approach to the establishment of an interconnected set of conditions that characterize the process, mechanism, participants, organizational structure, motives, financial security and cross-border connections of malign activity.

Key words: drug smuggling; psychotropic speech; analogues of narcotic drugs; precursors; a group has been organized; malice is organized; criminal activities; investigation; furnish it to support the installation; illegal movement through the military cordon; International spivrobictstvo.